

Pärna loomingu järgmise lülina tuleb vaadelda jutustust „Üks ainus tütar“, mis ilmus „Sakalas“ 1879. a., kuid lakkas lehe ajutise sulgemisega.¹⁾ Järgnevas aastakäigus avaldatakse jutustus uuesti. Siingi katkestatakse novelli ilmumine. Möödub mitu kuud, enne kui ilmub järg märkusega, et jutu ümberkirjutamise tõttu on avaldamine viibinud. Mil põhjusel teostati osalist ümbertöötamist, pole teada, kuid osutub kaunis tõenäoliseks, et sellesse tegevusse ka tsensor oli segatud.

See novell on Pärna pikemaid ja sündmustikult avaramahulisemaid teoseid. Ta süžeeks on ühe Poola mässutegelase poja ja eesti peretütre armastuseromaan.

Kalda Jaanus on oma koha päriks ostnud ja algab õnnelikku iseseisva peremehe elu. Esimesel ööl peale praegu mainitud toimingut vallandub Kalda naabertalus, Kangrul, tuli ja hävitab uue toreda elamu. Tulikahju ajal näitab Jaanuse tütar Eeva oma suurt vahvust ja päästab põlevast majast omaniku rahakasti. Kuid ihne peremees ei taha pääsijale lubatud vaevatasust nüüd enam midagi teada, teostab viimaks osaliselt oma lubaduse alles kohtumeeste sunnil. Eeva kuulsustub oma kangelasteoga, kuna

1) 1879. aasta keskel suleti „Sakala“ Vene siseministri käsul 6 kuuks Liivimaa Saksa tagurlaste pealekaebamisel, et Jakobson olevat sotsialist.

tige Kangru peremees, kel kahju tasusummast, haub kättemaksu-kavatsusi.

Kaob päevi. Ühel õhtul ilmub Kaldale keegi intelligentse välimusega daam ühes väikese poisikesega ja palub öömaja. Seda antakse. Ent ööbijad ei lahku hommikul, vaid jäävad veel mõneks päevaks Kaldale. Päevadest kasvavad aastad. Viie aasta möödudes saab Marie Elva — nii on tolle daami nimi — teate, et tema mees, kes surmati Poola mässust osavõtmises süüdistatuna, on leitud viimaste uurimiste põhjal süütu olevat. Nüüd avaldab ta talurahvale oma vaigitud saladuse ning tunnistab poisikese enese pojaks ja tõttab Soome oma vanemaid otsima, jättes poja esialgu Kaldale. Merel purustab torm laeva. Üks Indiasse purjetav aurik päästab Marie uppumisest ja viib enesega kaasa. Noormees Elva ja Kalda Eeva vahel tekib armastuslik vahekord. Kord Eeva seltsis metsas viibides avab ta emalt saadud kastikese; seal sees on raha ja mõned tema isikusse puutuvad paberid. Keegi kurjategija märkab puude varjult noormehe käes raha, ta uimastab teda pähe visatud puunuiaga ja röövib varanduse ning paberid.

Poeg ootab kutsset Soome, kuid seda ei tule. Ennustades mingit õnnetust emale asub ta ise teele. Eesmärgile saabunud, otsib ta üles oma vanaisa kaupmees Kaljunurga. Nähes oma prisket tütrepoega rõõmustab väga elatanud Kaljunurga abielu-paar. Samal ajal saabub ka tütrelt kiri, ta on reisil Indiast kodumaale. Kuuldes noormehe armastumist Kalda Eevasse, otsustab vana Kaljunurk ise sõita Eestisse tüdrukut lähemalt tundma õppima, „sest armastus teeb noored inimesed pimedaks“. Tallinnast lahkuib ta ametivendadele teatamata reisi suuna üle. Samal ajal hävib merel üks Soome sõitja aurik masina õnnetuse tõttu. Voogudes hukkub hulk reisijaid. Teated Tallinnast Kaljunurga sõidu üle ja kadunuksjäämine lasevad oletada tema surma merelainetes. Seda kasutavad Kaljunurga varapärinishimulised sugulased. Nad aresteerivad kaubamaja ja lasevad vangistada tütrepoja, tunnistades teda petiseks — ebasugulaseks.

Kaljunurk aga täidab oma reisi-ülesandeid. Peale muu läheb tal korda tabada röövlit, kes riisus tütrepojalt kastikese, — see pole keegi muu kui Kangru peremees. Soome tagasi jõudnud, purustab ta ahnete pärijate utoopilised lootused ja vabastab vangistatud sugulase. Vahepeal saabub koju kadunud tütar Marie. Ta on abiellunud laevakapteniga. Koos sõidetakse nüüd Eestisse, kus peetakse noormees Elva ja Eeva rõõmsaid pulmi.

Kompositsioonilt kuulub „Üks ainus tütar“ keerulise-mate, kuid ühtlasi ka õnnestunumate juttude hulka Pärna loomingus. Pärn oskab küll õige põnevat sündmustikku ehitada, kuid tihti ei õnnestu tal tegevuseniitide koondamine, kuid siin on ta sedagi enam-vähem ühtlaselt teinud.

Tüüpidelt on käsiteldaval teosel tugevaid kaldumisi heroilisse romantikasse. Nii näiteks on Kalda Eeva täielik kangeline: päästab rahakasti põlevast majast. Noor tütarlaps teostab ülesande, mis meestelgi käib üle jõu. Peale Eeva keerlevad selle jutustuse keskuse ümber ka veel teised tegelased, kellel küll vähem heroismi veres, kuid kes siiski tütarlapse saatuse kujunemisel kaasa ringlevad.

Üldisideeliselt ei ütle „Üks ainus tütar“ midagi erilist peale romantikale omase õigluse kõrgekshindamise tendentsi. Vähematest üksikasjadest väärib tähelepanu ütlus: „Võitlemine on elamine, rahu suremine“, mis on ka Jakobsoni juhtlauseks ja konstateerib jällegi Pärna ilmavaate lähimat sugulust viimasega.

Kaks järgnevat juttu Pärna ilukirjanduslikkude teoste kronoloogilises ahelas — „Lahtine aken“ ja „Head sõbrad“ — on tähelepanu vääri- vad rohkem oma aineliselt küljelt kui kunstiliselt dimensioonelt. Siin teeb Pärn ideelist uudismaad ja propageerib eesti käsitööliste- ning kaupmeeste seltside asutamist. Nii lausub ta „Heades sõprades“:

„Meil on lauluseltsid, muusikakoorid, kirjameeste selts, põllumeeste seltsid, aga kaupmeeste selts puudub. Oleks väga soovida, et meie eesti kaupmehed linnades ennast ühendaks ja omavahel Eesti kaupmeeste seltskondasid asutaks, kus nemad üksteisega nõu pidada võivad, kuidas kõige paremasti ja suurema ühendusega seda tööd ja talitust ette võiks võtta, õpetliku kõnedega üksteist toetada, nõu ja jõuga üksteisele abiks olla, see tooks palju kasu. Kauplemine on rahva elukorra pea-veresoon, kus maal tema ja põllupidamise töö õitseb, seisavad ka muud seisused kindlal jalal: „Kasvagu, kosugu, õitsegu ja kandku head vilja Eesti kauplemine!“

Nagu juba eespool nägime, on Pärn vareminigi oma töö süžeeks tarvitanud kaupmeeste elu-olu. Näiteks „Vilhelmis“. Kuid siin jutustab ta ainult oma tüübilist õiglust ülistavat lugu, mis valatud kaupmeeste eluraamidesse, kuna aga kahes viimatimainitud töös püüab autor anda eesti soost linnakodanlaste ideaali, vaadeldud nende seisuslikust lähtekohast. Enne aga kui silmitseme lähemalt neid Pärna antud eeskujusid, märgime ära väikese ülevaate tööde sündmustikust.

„Lahtine aken“, mis ilmus aastal 1882, sisaldab episoodi vaese sadulsepa-selli rikastumis- ja naitumisloost.

Sadulsepp Peedi majasse ilmub ühel kevadisel päeval nāruseis rõivais noormees ja palub almust või tööd. Peet, kellel eneselgi vähe tellimisi, võtab ta siiski vastu, esialgu mõneks päevaks, lubades anda prii korteri, ülalpidamise ja palka töö produktiivsuse ning headuse järele. Peagi märkab meister, et tema uus sell Paul — nii on noormehe nimi — on kogenud sadulsepp ja teeb mõnda tööd paremini kui tema ise. Hästi ja kiiresti toimetatakse antud tellimised nüüd Peedile ja selle tõttu kasvab nende arvu iga päevaga.

Peedi naabruses asub kaupmees Hindrek, kes näib armastunud olevat sadulsepa tütresse Liinasse. Tüdruk aga ei hooli temast, vaid ta hinge on vallanud Pauli kuhu. Hindrek taipab Liina tundmuste lendu ja vallandab Pauli kohta laimujutu: Ta olevat V. linnas oma endiselt meistritl varastanud 2000 rubla ja võivat kergesti ka Peedi varakassa tühjendada. Samal ajal, mil Pauli peale langeb hirmus kahtlus, saab ta V. linnast kirja ühelt oma tädit, kelle olemasolust tal varemini ei olnud aimugi. See on raskesti haige, ja juhuliselt kellegi tuttava käest Pauli aadressi teada saanud, saadab ta viimasele kutse.

Paul teeb meistriga lõpuarve, asub teele ja saabub eesmärgile. Tädi, kes peagi koaleb, pärandab Paulile suurema rahasumma. Peedi majja tagasi tõtates saabub ta sinna, kui kaupmees Hindrek on tulnud Liinale kosja ja pakub parajasti kihlasõrmust. Pauli ilmumine ajab Hindreku kosjanõu nurja. Ajal, mil Hindrek Peedi ja selle naisega räägib ning tütart enesele kaupleb, sõlmivad Paul ja Liina esimese abielu-sideme ning suudlevad teineteist läbi lahtise kõõgiakna.

Veereb päevi. Pauli kaudu saab Peet teada Hindreku minevikku, mis pole kuigi puhas. Samuti õnnestub Paulil eneselt heita musta varju. Tema endine meister on annud talle tunnistuse, milles Pauli vabastab varguses kahtlustusest. Täditl päritud varaga ostab Paul omale suure maja ning asutab iseseisva töökoja ja naitub lõpuks Liinaga. Hindrek abiellub rikka lihuniku tütrega, kuid õnne ta ei leia. Naise pillav eluviis ja ühe suurema äri pankrott ruineerib ta tulundusliku jõukuse. Vaesuses lõpetab ta oma viimsed elupäevad.

Novelli tegelastüüpidest on eriti huvitavad Peet ja Paul, sest nendes on Pärn valanud eesti käsitöölise ideaali.

Peet on auväärne linnakodanik, õiglase ja sõnapidaja oma ametis, mille tõttu ta võidab tellijate keskel suure lugupidamise. Ta ei salga kuskil oma eesti rahvusest päritolu ega püüa saksastuda välises ega koduses elus. Humaansust ja korralikkust kui ka religiooni kajastust on leida igas tema teos. Ta on sõbralik, lahke oma sellide ja õpipoiste vastu, — „peab inimest inimeseks, ja see on olek, mis ülem kui kõik vara“. Laupäeva-õhtuti lõpetab ta juba kell 6 oma töötoas tegevuse, kuid algab selle eest järgneval tööpäeval harilikul ajal. „Sinine esmaspäev“ on temale ja ta sellidele tundmata.

Samu töökspidavaid jooni leiame Pauligi karakteristikast, kuid autor on nendele veel mõndagi lisandanud. Peet kui vanem ja perekonna-inimene veedab puhkepäevad enamasti kodu, kuna Paul kui üksik inimene neid suuremalt osalt väljaspool meistrimaja mööduda laseb. Hommikupool on ta kirikus, — kuulab hoolega jutlust. Peale lõunat jalutab ta tänavail ja puistail, ammutades värsket õhku nädalase istumise järel. Õhtul läheb ta teatrisse. Viin ja igasugused ebakõlblised asjad, nagu neid sageli harrastavad poissmees-sellid, on temale tundmatud.

Novelli kolmas eesti soost linnakodanlasi esindav tüüp, kaupmees Hindrek, on negatiivne kuhu. Pärn on temas tabanud üldaksioomilise printsibi, mis ajakohase varieerumisega on maksev tänapäevgi. See on n. n. poolharitlaste suhtumine rahvasse, mis on ebaõnnestunuim nähtus rahvusriiklikus elus. Kui tänapäev poolharitlased loobuvad tööst ja tahavad elutseda parasiitidena, siis oli minevikus nende ülesandeks eeskätt rahvuse salgamine, saksastumine või venestumine ja seega muidugi ka majanduslikkude privileegiumide saavutamine.

Sellise kildkonna esindajana näitabki Pärn meile kaupmees Hindreku. Ta on sündinud saunamehe pojana, teotsenud hiljemini linakaupmehe sellina, kes alaliselt tüssanud talumehi, kuni talt võetud õigus linadega kaubelda. Aga ta on osanud jälle teisiti äri teha ja nõnda rikkaks kaupmeheks saada. Siis võttis ta omale uue saksakõlalise nime ja omandas muudki „kadaklaste vourused“: salgas oma rahvusliku päritolu ja sugulasedki. Venna, kes tuleb talt koha ostuks raha laenama, viskab ta ülbelt toast välja, kuid ometi ei saa ta enne oma hingele rahu, kui ta viimaks on täitnud venna soovi, sest ikka heliseb ta kõrvus viimase ütlus: „Kui kuskil enam aset maa peal ei peaks olema, siis seisab minu uks sulle veel lahti.“

Ning lõpuks tähtubki see prohvetlik ennustus: venna juures veedab ta oma viimsed elupäevad.

Praegumainitud vendadevaheline kurbmäng on tüüpilisem ja süngem eludraama minevikust, mille lahenduse ideaalina tulebki võtta novelli romantilist lõppu — kahe venna leppimist.

Vastukaaluks ebavooruslikule ja eluvõõrale Hindrekule avaldab Pärn peagi kaks idealiseeritud kaupmehe kuju. Selleks avaldusvahendiks saab tema jutustus „Head sõbrad“, mis ilmus 1883. aastal.

Kaks sõbrannat, Truuta, rikka kaupmehe, ja Kata, treiali tütar, ruttavad „Vanemuisesse“ pallile. Koju tulles on neil teineteisele suuri uudiseid rääkida. Noor ilus kaupmees Theodor Oja on terve õhtu kurameerinud Truutaga. Katale on aga mingi salajane meesterahva hää armastust avaldanud. Aeg kaob. Peagi ilmuvad mõlematele piigadele kosilased: Truutale tema Theodor Oja ja Katale kaupmees Otto Laul, kes ongi olnud see salajane häälitseja „Vanemuise“ pallil. Nendest kosjareisidest saavad kuulda kellegi parksepa tütre, elatanud piigakesed, kes ka Laulu ja Oja peale on silma heitnud. Nad levitavad pruutpaaride kohta kõiksuguseid laimuteateid ja saadavad neile anonüümseid kirju, mis püüavad külvata lahkkelisid armastajate vahele. Kadedate keelepeksmine likvideeritakse lõbusa ninanipsu andmisega ja jaanipäeval pühitsevad mõlemad paarid oma pulmapäeva.

Praegumainitud sündmustiku kaudu on Pärn väljendanud oma ideid, valades neid Theodor Oja ja Otto Laulu kujusse. Mõlemad on energilised isikud, täis mehisust ja teotsemistahet ning isamaa-armastust. Nad seavad enesele ülesandeks eesti kaupmeeste seltsi asutada, „kelle püha kohus olgu head kaup oma poodides paraja hinna eest pidada. Hinnad olgu kindlad. Ülesostmise juures kõige paremad mehed välja valitsemas, kes rahvale kuidagi kahju ei tee, vaid selge mõõduga ilma pettuseta vastu võtavad ja täie raha igal pool maksavad.“ Need on ideaalsed põhimõtted, mille poole juhib Pärn eesti kaupmeeskonda.

Mis „Heade sõprade“ kunstilisse väärtusse puutub, siis on see kahvatum kui „Lahtisel aknal“. Viimase jutu tege- lastüüpides on olemas teatavaid isiklikke värvinguid, kuid asjata otsime neid praegu käsitletud novellist. Oja ja Laul, samuti ka Truuta ja Kata on täiesti ühtivad kujud, kelle individualistlik karakteristika on mingi hüveliste vooruste nebuloosa ilma piirjoonita.

Suur osa novellist on avaldatud dramaatilises vormis, enamasti dialoogides, ja selle tõttu on ka tegevustik võrreldes teiste Pärna teostega võrdlemisi väike. See novelli osaline dramatiseerimine on olnud nähtavasti põhjustatud tahtest koondada mitmesuguseid pävakajalisi ekstsentrilisi aineid eesti avalikust tegevusest ja propageerida neid omaaegselt, n. n. nooreestlase vaatekohalt, laiemale massile. Sellepärast leiame siit-sealt kõnelustest sageli ajalehelist poleemikat ja juhtkirjalisi katkendeid. Nagu näiteks: „Võta kõik vormid, kõik kuued, kõik keeled, kõik koolid ja anna mulle mu isamaa tagasi ja ma ütlen sulle, ta õitseb pea ilusamalt, hiilgavamalt kui enne Kalevi ja Vanemuise ajal! Kingi mulle inimese õigusk, sest sina ja mina ei ole veel inimesed, vaid meie oleme orjad.“

Praegu püstitatud väite kasuks räägib veel asjaolu, et ajal, mil valmis mainitud teos, olid ärkamisaegsed sotsiaal- poliitilised võitlused jõudnud haripunktile ja elektriseeritud õhkkond ei võinud jääda kajastumata kirjanduses, mis oli juba tendentsistatud, nagu eespool nägime.

Samal aastal, kui eelmine toode, ilmub Pärnalt veel teine teos „Must kuub“, mis samuti õige ohtrasti pävakajalist materjali sisaldab, kuid seda on suutnud autor enam-vähem kontsentreerida ja jutustuse põhi-ideestikuga kooskõlastada. „Must kuub“ on pikim Pärna teos, kuid sündmustikult siiski lihtsajoonelisem kui „Vilhelm“.

Noor eesti arst dr. Visnapuu teeb peale õppimise lõpetamist ringkäiku kodumaal. Ühes kalamehe hartsikus Läänemaa rannal ootab ta tormi vaikumist ja mere rahustumist, et sõita üle väina Muhu saarele. Mässavad lained paiskavad rannale noore naisterahva eluta keha; sellele annab dr. Visnapuu esimest abi ja viib ta kalamehe hartsikusse. Selgub, et mereõnnetu on H. mõisa omaniku tütar Ada, kelle äkiline lainesööst on tõmmanud laevalaelt voogudesse. Niipea kui dr. Visnapuu on saatnud Ada lähemasse mõisa ja raugenud torm, jätkab ta reisi. Kogemata juhtumuse tõttu satub ta mõne päeva pärast kuskil mõisas kokku H. mõisa omaniku ja tema tütre Adaga. Viimane on dr. Visnapuusse armastunud ja avaldab seda nüüd temale. Isa ei taha sellest aga midagi kuulda ja püüab armastajaid silmapilkselt lahutada, mis tal kavala kombinatsiooni tõttu õnnestubki.

Paralleelselt dr. Visnapuu ja Ada intiimsete suhete kujunemisega toimub armastuslikke stseene Visnapuu õe Marie ja Ada venna Oskari vahel. Marie on lõpetanud Viljandi kõrgema tütarlastekooli, juhuliselt tutvunud Oska-

riga, kuni viimane on esinenud armuavaldusega. Sellelegi kavatsusele sõdivad H. mõisa saksad vastu.

Dr. Visnapuu asub Peterburisse praktiseerima, kus ta kuulsus peagi tõuseb. Õde tuleb talle esialgu perenaiseks. Isa saatel saabub ta venna korterisse. Isagi jääb mõneks päevaks poja külaliseks, et suurt linna pisut tundma õppida. Paar päeva pärast koduste saabumist ilmuvad Ada ja Oskar dr. Visnapuule võõrsile. Armastuseleek Adas ei ole kaua-aegse lahusolu peale vaatamata raugenud. Ent dr. Visnapuu on suutnud vahepeal toibuda esimesest nooruse romantilisest uimastusest ja elu kainemalt hinnata. Ta otsustab loobuda Adast, sest armastuse peale vaatamata lahutab neid seisuslik vahesein — eesti must kuub. Rõhutult lahkub Ada dr. Visnapuu korterist ja tusatujus kihlab ta end peagi vürst N-ga.

Vahepeal on süttinud tundetunglad eesti soost mõisniku poja Karl Lepiku hinges Marie vastu, keda ta oma õe kaudu Viljandis tundma õppis. Igatseja hing leiab vastu-armastust. Sama lugu toimub dr. Visnapuu ja Karl Lepiku õe Liina vahel. Peetakse mitmekordsed rõõmsad kihlused ja pulmad.

Lihtsajoonelisem sündmustik on võimaldanud autoril rohkem süveneda üksikasjadesse. Selle tõttu leiame „Mustas kuues“ enam põhjendusi kui mõnes teises Pärna töös. „Musta kuube“ on peetud mõnelt poolt Pärna parimaks teoseks, ja ta on juba kolmandas trüki ilmunud. See raamatu populaarsus on olnud tingitud rohkem tema suurejoonelisest ideestikust kui kunstilisest küljest. Kunstitööna ei ületa ta igatahes „Oma tuba, oma luba“, sest sisaldab väga palju ebamäärasusi. Eeskätt on jutu stiil äärmiselt lonkav ja keel kubiseb jämedaist, peaaegu võimatuist ortograafiavigadest. Näiteks lk. 35: „Ära kisen, ütles Dr. Visnapuu, so mees on elus ja võib vanaks saada, too aga vesi siia, et ta heaste hingata võida.“ Nagu M. Kampmann teab tõendada, on Pärnal hilisematel eluaastatel eesti keele õigekirjutuse oskus tagurpidi läinud, ja seda konstateerib ka „Must kuub“ igal leheküljel.

Tüübid on ka verevaesemad kui „Omas toas, omas loas“. Autori fantaasia on loonud vormi, millesse on valanud oma ideaalid. See vorm pole aga kõigiti sobiv reaalloludega ja nii osutuvad saavutatud kujud eluvõõrasteks.

Jutustuse huvitavam episood on kaheksas peatükk: „Dr. Visnapuu juhtumised Peterburgis“. Siin jõuab romaan oma haripunktile — saabub saatustlik konflikt balti aadli ja „eesti musta kuue“ vahel. Pärn on vahejuhtumust küll

enam-vähem ühtlaselt ette valmistanud, kuid selle käsitlemisel siiski jäänud pealiskaudseks. On ju tema ülesanne näidata, et eestlased peavad ühinema ainult eestlastega ja Läänemeremaade elanikkonna rahvuslike rühmituste vaheseinad peavad säilima. Ja nii oleks tulnud seda vaheseinte püsivuse paratamatust konkreetsemalt põhjendada, näidata kas või rahvuspsüühilisel ja ajaloolisel valgusel nende võitmatust. Autor püstitab siin vaheseinana küll vana eesti musta kuue, aga sellel puudub kindel alus. Nii on see küll ennem laste kollitamine kui suure natsionaalse probleemi lahendamise.

„Must kuub“ on Pärna loodud eesti ühiskondliku korra eeskujuks. Siin jõuab ta eesti mõisate asutamiseni ja rahva klassifitseerimiseni. „Seisused on igale maale jäänud ja peavad ka jääma, aga nõnda, et üks seisus mitte teise kaela peal ei istu, vaid käsikäes käib. Kui igal rahval on oma härrad ja preilnad, miks ei peaks seda siis eesti rahval olema.“ Praegu tsiteeritud laused on õieti Pärna ühiskondliku organisatsiooni põhiseaduseks. Kõik eelmistes teostes antud juhised on ainult juhtnöörid selle elustamise ja realiseerimiseks.

Pöördudes jutustuse populariseerimise põhjuste juurde, peab motiividena konstateerima eesti haritlas-aristokraatide elu kujutamise veetlevaid stseene. Näiteks Tiit Visnapuu võõrsilkäik Peterburis oma doktorist poja pool. Dr. Visnapuu, keda kõrgetes ringkondades tuntakse ja kellest lugu peetakse, ei häbene oma maamehest isaga tänavail jalutada ega teda oma suursugustele võõrastele näidata. Öhtul sõidetakse üheskoos teatrisse, poeg peenikeses moodsas ülikonnas, isa seal kõrval jämeda eesti musta kuuega. Samuti on üsna kõitev-idüllilised eesti mõisnikkude läbikäimised talupoegadega. Autor on siin koguni hariliku nimetuse „härä ja proua“ kõrvaldanud ja tarvitab selle asemel „mõisa pere-mees ja perenaine“.

Pärna viimane algupärane trükitud jutustus „Jumala biga omast jõuust“, mis ilmus aasta hiljemini kui „Must kuub“, viib meid veel kord tagasi „Oma toa, oma loa“ õhkkonda ning tundub seega ebaõige lülina Pärna juttude ainekude enam-vähem orgaaniliselt arenevas ahelas. Selle novelli loomisele ei ole avatelnud autorit fantaasiatend, vaid nagu ta ise töö lõpul mainib, põhjendavat jutustus tõelisil andmeil. Nii leidis siis Pärn reaalsusest kujud, idealiseeris neid ja käes oligi novell.

Keegi taluperemees on pärinud oma onult kakssada rubla ja selle kui vaevata saadud raha kõrtsilõbude nauti-

miseks kasutanud. See on temast teinud aga alkoholi-orja. Pea läheb talu oksjonile ja peremees variseb ise pisut hiljemini manalasse. Koduta jäänud perekond, naine Anu ja poeg Nikolai, asuvad kuhugi sauna elama ja elatavad endid väikesest käsitööst. Nikolai läheb kihelkonnakooliõpetaja palvele, et see ta kooli võtaks. Palve täidetakse. Hommikuti õpib nüüd Nikolai koolis, õhtupoolikuti aitab õpetajat majatalituses. Peale kihelkonnakooli lõpetamist asub Nikolai rikkasse Seljaotsa talusse sulaseks. Samal ajal hakkab armastusejumal tema hinges süütama põlevaid tundeid Kuusiku saunanaise tütre Salme vastu. Ka Anu, kes nüüd üksi jäänud ning igavust tunneb, asub Kuusiku sauna elama. Peagi kerkivad uued murepilved. Parun, kelle maa peal mainitud hütike asub, nõuab maja eest renti, vastasel korral ähvardades Viit majast välja ajada. Viimasel on aga kirjalik tõendus paruni isalt, et see Kuusiku sauna temale ja ta järeltulijale on kinkinud pärieks, sest et Viit on mõisas teenides olnud vana paruniga intiimses vahekorras ja Salme on paruni sohilaps. Selle tõendava dokumendi purustab aga parun vägivaldselt ja laseb siis oma otsuse teostada. Onnike lõhutakse maha, palgid pannakse hunnikusse ja süüdatakse põlema. Viit kolib nüüd Ratta tallu, kuhu Salme mõni aeg enne on teenistusse astunud. Rasketest elamustest murtuna haigestub ta varssi ja sureb.

Ratta perepoeg tahab Salmet kosida, kuid viimane põikleb sellest kõrvale ja juhib asjaolusid nii, et tema asemikuks saab Lepiku Mall. Veereb aastaid. Nikolai on Seljaotsal niivõrt raha teeninud, et osalist laenu tehes ostab omale pärieks Jalametsa koha ja naitub siis Salmega. Pulmapäevaks toob mõisaproua rikkaliku kogu majakraami Salmele kingituseks, lootes, et siis tema abikaasa närvlikust olekust ja öisist painajaist unelusist vabaneks. Surnud Viit vaim käivat teda alaliselt kiusamas.

Kirjanduslikult kuulub käsiteldav novell Pärna loomingu paremasse ossa. Mõnes tüübis on eriti rohkesti romantilist värvingut. Sellistena tuleks mainida heroilist Viit ja heledavärviliste karakterijoontega Salmet. Viimane on erinev kuju Pärna idealiseeritud tütarlaste kompleksis. Temas on rohkem elastsust ja luulelist kõlapinda.

Ideeliselt ei lisanda „Jumala abiga omast jõuust“ midagi uut senini avaldatud töödele, kui jätta arvestamata jutustuse otsekohesesse käiku kiilutud kõrvalpalad. Nii arvab autor, et pärisperemehed peaksid ühendama oma kapitalid ja terved vallad ning mõisad ostma, neid siis taludeks

tükeldama ja paraja hinna eest müüma. Samuti soovitab ta, et kõikide Baltimaa rahvaste esindajad tuleksid kokku ühisele kongressile. Siis oleks kergem uuenduskavatsusi luua ja pärast realiseerida.

Novelli ainulaadne uudsusjoon Pärna loomingu on see, et autor laseb siin tegelastel täiesti omast jõust haljale oksale jõuda. Peale selle on ta uudsuslisanduse annud oma loomingu ainekule, käsitelles muu seas ka tõu- ja verekusimust. Hilisemad kirjanikud ja eriti realistid on loonud sellest probleemist raskeid inimlikke tragöödiad, tegelastades eeskätt segaverest tõusnud isikuid (E. Bornhöhe „Viljandi mäss“, E. Wilde „Kui Anija mehed Tallinnas käisid“). Pärn toimib aga hoopis iselaadselt. Tema keskendab oma kurbmängusse tõu omapära säilitamise seaduste vastu patustajaid ning nende puhtaverelisi järeltulijaid ja annab tööle fatalistliku ilme. Nii ei anna mingisuguse saatuse nägematu võim parunile enne rahu, kui ta Viitule tehtud ülekohutu eest on annud satisfaktsiooni.

Peale trükitud teoste on Pärnalt säilinud veel käsikirjadena mõned ilukirjanduslikud palad, millest eeskätt tuleks mainida pikemat novelli „Kasulapsed“, jutt eesti rahva elust orja-aja lõpetusel¹⁾. Novelli sündmustik on pärit mõõdundu aastasaja keskpaigast, kus tõusis rahva hulgas soov Samaarasse ja Kaukasusse rännata.

Vesneri mõisa²⁾ metsaülem Kunter ja tema abikaasa võtavad omale kaks kasulast — poja ja tütre. Nende oma ainsa poja on anastanud surm. Peagi satub Kunter mõisa-valitsejaga vastollu ja see kirjutab parunile, kes Saksamaal lõbureisil, et ta sealt uue metsaülema kaasa tooks, sest vana olevat lohakas ja kelm. Parun usub valitseja juttu ja toimib ta soovi järele. Tema kaup sobib avantüristlikule saksa noormehe Wind'iga. Koju saabunud, otsib ta põhjust Kunteri vabastamiseks ja leiab selle peagi, sest selle eest on hoolitsenud juba valitseja. Ta on lasknud kuskilt keelatud kohast kaski raiuda, kännud sammaldega katta ja konstateerib vargust ning põhjendab fakti olemasolu Kunteri lohakusega.

Uus metsaülem talitab nüüd täiesti avantüristile omase teadlikkuse ja täpsusega. Ükski talupoeg ei tohi mõisa

1) Töö on tsenseeritud, kuid millegi pärast trükkimata jäetud. Ta näib olevat valminud eelkäsiteldud novelliga enam-vähem ühel ajal, sest tsensori poolt on saamisdaatamina märgitud 1. juuli 1883. a., kuna eelmise teose trükluba on antud nädala võrra varem.

2) Vesneri mõisa asub Tartu lähikonnas, umbes 12 kilomeetrit linnast eemal.

metsast luuahagugi võtta, kuna metsaülem ise metsa arme-
tult laastab. Talupoegadele on niisugune kord uudiseks
ja sellepärast „kõlab metsa kohus igapäev ja igal nädalal
tilgub meeste veri“. Windi kaebused ja talupoegade nuht-
lemine jõuavad haripunktile. Terves Vesneri vallas on
ainult veel kolm meest üle jäänud, kes pole „peksupingil
kisendanud“. Rahva elu muutub väljakannatamatuks.

Sel ajal saabub koju Kunteri kasupoja sugulane, kes
on Samaaras kroonuteenistuses olnud. See seletab, et
Samaaras olevat väga hea elada, tühja maad küll ja pole
mõisnikku kiusamas. Meeleolu muutub kuulduse tõttu
ärevaks, otsustatakse välja rännata. Üks perepoeg, kes
Tartus kreiskoolis õppinud, koostab lahkudasoovijate nimes-
tiku ja kuus peremeest lähevad temaga Tartu sillakohtusse
passisid otsima. Mehed areteeritakse sedamaid. Taludesse
saadetakse seniks sõdurid elama, kui rahu on jalule seatud.
Kõik nimekirjas olijad vangistatakse ja asetatakse mõisa
rehte. 1843. aasta kolmekuninga-laupäevaks käsutatakse
ümberkaudsete valdade elanikud Vesneri mõisa, kus algab
kohus väljarändajate üle. Samaarast koju pöördunud
sõdur, nimestiku koostaja ning kaks peremeest saavad 200
hoopi ja saadetakse pärast Siberisse asumisele. Teistele
süüdlastele antakse igaühele 60 hoopi vitsu. Mõisnik-
kude nimel keelab Palupera parun Brüning, kes peksutal-
gust pealt vaatamas, väljarändamise, ähvardades surma-
nuhtlusega.

Aeg kaob. Abitult ägab rahvas. Wind aga hävitab
metsa ja täidab oma taskuid. Viimaks läheb hirmus laas-
tamistöö Kunterile südamesse, kes mõisa lähikonnas elab.
Ta teatab sellest parunile. Minnakse metsa vaatama. Suur
on paruni üllatus. Sihtide ääres on mets küll terve, kuna
keskpaigas ainult väikesed puukesed kasvavad. Kõik muu
on raiutud ja müüdud. Wind taipab, et peremehel on
tema kuritöö teada, ja kaob, enne kui viimane saaks teda
takistada.

Kunter saab jälle oma endisse ametisse. Ka opmani
ähvardab vastutuselevõtmine, kuid juhtumisi saabuvad
paruni kihlused krahv G. tütre Frederikega päästavad
tema. Peagi annab Kunter oma asjaajamise kasupoeg
Taaveti kätte, kes abiellub kasuõe Mariega. Parun reisib
oma noore naisega Saksamaale ja kohtab Reini ääres
Windi, kes on omale siia mõisa ostanud. Et Wind teda
reisil rahaliselt aita, annab ta tema süü andeks.

„Kasulapsed“ on Pärna tööst süngeima põhitooniga,
kuid lõpeb siiski lepitavalt ja masendusi unustavalt. Tüü-

pidest oleks mainitav Wind. See on päris uus kuju Pärna
loomingus ning toetub oma ulatuselt juba realistlikule
pinnale. Kuigi tema karakter on vähe valgustatud ja
puudulikult välja töötatud, kõidab ta siiski tähelepanu,
eeskätt oma realistliku uudisega. Samuti on huvitav
autori suhe Windisse. Teatavasti kuulub Pärn nende
kirjanikkude liiki, kelle töödes figureeruvad ainult posi-
tiivsed ja negatiivsed kujud. Siin aga vilksatab sekka
realistlik kujutus. Millega on seletatav säärane kurioosum?

Nagu eespool nägime, on ju Pärn suurim ligimese vara
pühakspidaja ja jääb selleks siingi. Kuid oma aja aru-
saamise seisukohalt, nagu Pärn seda siingi Windi mõte-
tena on asetanud, „ei ole see patt, kui orjapidajale kuppu
lastakse. Pealegi ei tule see tema taskust, vaid met-
sast.“ Endistel aegadel oli rahva hulgas arusaamine, et
metsast ja eeskätt mõisa metsast puuraiumine ei olegi
vargus. Nähtavasti on need rahvalikud õigusemotiivid
leidnud siin osalist kajastust.

Teise käsikirjalise novelli, „Hingemaa“ sündmusti-
kuks on sulase pärisperemeheks saamine, kuid seekord
koduväimeheks mineku läbi.

Sulane Toomas hakkab Lauriääre perepoja Hansu soovi-
tusel Tiidu Reinu teenistusse, kus ta kokkuhoidmise ja
kõrvaltööga omale pisut raha korjab ning viimaks Hansu
õega naitub, kuna Hans jälle omakorda Tiidu Anne kosib.

See sündmustik on läbi imunud hingemaa saamise
lootustega. Möödunud aastasaja keskel levisid rahva hulgas
kuuldused, et kogu maa mõõdetavat ja jaotatavat siis rah-
vale. Igaüks saavat tüki. Et autor seda küsimust siin on
pisut riivanud, sellest ep siis novelli pealkiri „Hingemaa“.

Kirjanduslikult on see novell nõrk töö. Ka ideeliselt ei
ütle ta midagi uut.

Käsikirjaliste teoste hulgast tuleks veel mainida üht
pikemat jutustust, millel puudub tiitel-leht ja milles käsi-
tellakse eestlaste vabanemist mõisnikkude surve alt.

Siin teostab Pärn eespool-mainitud ideed: mõisad ja
vallad tuleksid osta, taludeks tükeldada ja keskmise hinna
eest maa tahtjaile müüa. Kellegi talumees Jaani isaisad
on loonud kapitali, mida nimetatakse kullatündriks. Iga
esimene meessoost järeltulija on seda „kullatündrit“ oma
jõudu mööda suurendanud, kuni see nüüd võib täita fondi
asutaja tahtmist: omandada suurem maatükk ja see sugu-
laste vahel jagada.

Jaan ostab L. mõisa ja valla ning täidab kapitali ots-
tarbe.

Kirjanduslikult on seegi töö väga vähe ütleb.

Peale pikemate juttude on Pärn kirjutanud ka lühemaid palakesi, millest on käsikirjana säilinud hea koguke. Need läastukesed ei ole kõik originaalsed, vaid terve rida neid on ammutatud vööraist allikaist. Nii leiavad siin aset ajaloolised anekdootid ja lookesed Friedrich Suurest, Napoleonist jne. Algupärased palakesed sisaldavad enamikus materjali inimeste vooruste ja eesti rahvuspoliitilisest valdkonnast. Väga huvitav ja oma sünniaja vaimu peegeldav on eesti rahva „untsakate“, orjameelsete eestlaste ja „nooreestlaste“ iseloomustus. Esitan siin kaks viimast.

Millest tuntakse nooreestlast.

Kõnnid sa maailmas ja tuleb sulle vastu inimene, kellel sarved peas, lõua all kitsehabe, saba taga ja hobuse kabjad saabaste asemel, kelle suust tule lõhna purskab, kelle sõrmede otsas kulli küüned kasvavad, siis tea: niisugune loom on „nooreestlane“. Selle looma eest põgene, muidu veab tema sind „Vanemuine“ seltskonda, karskuse kambritesse ehk muude põrguliste seltsi ja sina oled igavesti Baltimaa pinnalt kadunud.

Missugune on orjameelne eestlane?

Orjameelne eestlane on kõige parem loom Jumala looduses. Temal on pikad juuksed, lühikesed mõtted. Tema ütleb iga untsaka mõtlemise peale ikka: „Ja-ja, see on õige!“ Temale võid sa julgesti elevandikoorma selga nõõrida, ta kannab, kuni ta nõrkeb, aga ta ei nurise. Kõiges ettevõtmises ei tea tema ühtegi nõu anda, vaid on veel kammitsaks jalus. Tassi kohvi, pudeli viina ehk kruusi õlle eest müüb ta kõik oma sõbrad ja sugulased ära ehk jookseb tuhat versta. Niisugune on orjameelne eestlane!

Selgesti paistab mõlemast visandist satiir. Esimene sisaldab pilget Balti aadelkonna ja „kadakasakste“ arusaamise üle „nooreestlastest“. Selle nimetusega tähendati omal ajal kõiki vabameelsema ilmavaatega eesti kodanikke. Eriti kuulusid „nooreestlaste“ hulka C. R. Jakobsoni kaaslased ja pooldajad. Orjameelse eestlase kujutamine on Balti sakslaste pailaste iseloomustamine, nii kui neist aru said ärkamisaegsed rahvuslikud seltskonna-tegelased.

Pärna tuntakse kui novellisti, kuid tal on ka luuletusi. Kas ta neid siin või seal ajalehes trükis on avaldanud, selle kohta puuduvad lähemad andmed. Kuid nähtavasti on need ainult käsikirjalisteks jäänud, sest tänini on olnud

nad meie kirjandusilmas tundmatud ja ükski kirjandusloolane ei maini nende olemasolu.

Pärna trükkimata tööde hulgas on säilinud mingisugune poolik käsikiri üheteistkümneme luuletusega, milles autor käsitleb filosoferides armastust, isamaad, kullahimu ja muud. Värsitehniliselt on need luuletused õige puudulikud. Read liituvad väga puiselt ja riimid on äärmiselt primitiivsed. Paremaks kogu nende luuletuste hulgast osutub järgmine kolmesälmiline isamaa-laul:

Üks sõna see ei kustu	Su eest mu sõna saadan
Mu suust ei elades,	Mu keha künkasse;
Ta astub minu vastu	Su eest mu sõna jätan
Mu mõtte radades	Kõik algust unusse.
Sa sõna vägev tõstja	Mu isamaa, sa oled
Mu südant elule,	See väike sõnake.
Sa sõna vägev saatja	Mu südames sa põled
Mind võitlemisele.	Kui selgem tuluks.
Su eest mu sõna annan	Sind tahan armastada
Mu ihu orjusse,	Küll elu otsani,
Su pärast sõna kannan	Sind tahan kaisutada
Mu elu tulesse.	Su loomu lõpuni.

Pärn on rahvasuust üles kirjutanud ennemuistseid jutte. Neid on ta avaldanud „Eesti Kirjameeste Seltsi Aastaraamatus“ II pealkirja all „Vanad jutud“. Peale selle on tal säilinud käsikirjas „Kolm vanaaegset juttu“.

Peale algupäraste palade on Pärna sulest ilmunud mõned tõlked. Nii on ta tõlkinud saksa keelest pikema jutustuse „Lukus süda“, mis ilmus eriraamatuna. „Valguses“ on avaldatud tema ümberpanekus Maurus Jokai novelli „Vang“. Tõlked pole kuigi õnnestunud, sest eesti kirjakeeles oli noil ajal sõnade tagavara alles võrdlemisi väike ja pealegi pole Pärn oma väljendustes sugugi kirjanduslik, vaid eelistab rahvalikke kõnekäande. Arusaadav, et siis teose literaarne reprodutseerimine tõlke kaudu tunduvalt kannatab. M. Kampmann teab tõendada, et Pärn kord „Postimehele“ pakkunud ühte Hoffmanni jutukest, kuid see olnud niivõrt puudulikult tõlgitud ja suurte keelevigadega, et „Postimees“ jätnud ta trükkimata.

III, 4.

Nagu esitatud ülevaatest selgub, on Pärna ilukirjanduslik looming võrdlemisi ulatusrikas. Teoste arv tõuseb veerandsajani. Nii arvurohket produktsiooni ei ole kõrvutada ühelgi teisel Pärna kaasaegsel ärkamisaja kirjanikul.

Mitmekesine ja avar on ka Pärna juttude ideeline külg. Ei leidu pea ühtegi oma aja eesti ühiskonda puutuvat

põletavat küsimust, mis poleks avaldust leidnud Pärna loomingus. Pärn on virk seisukoha-võtja ja lahenduse leidja ummusesse kippuvalle sotsiaalküsimusile, kusjuures ta tõekspidamised on sageli ühtivad C. R. Jakobsoni ilma-vaatelist arusaamistega.

Ainestikulise avaruse peale vaatamata on kaunis kitsa-piiriline ja šablooniline Pärna teoste kunstiline kül. Pärn jutustab küll põnevalt, aga ei loo nähtavaid tüüpe ega maali miljööd. Vähe on loomingus neid kujusid, kelles me näeme inimlikke elutuksatusi ja impulsse. Sellistena esinevad Lahvardi Kristjan, metsavaht Tõmm ja mõned teised. Enamikus on aga Pärna tüübid inimesrõivastega maskeeritud voorused või pahed, kuid mitte inimesed, varustatud vooruste või pahedega.

Vähe on Pärna töödel individualismi üksteise suhtes. Enamikus on šabloonistatud elujuhtumuste kombinatsioonid. Näiteks ulatub kõigist Pärna teoseist armastus läbi. Kuid huvitaval kombel arenevad armastumised ja armastuse-avalduused nii ühte moodi, et sageli on liigutused ja sõnadki sarnased. Pärnal on kavakindel süsteem, mille järele armastavad ta juttude tegelased. See üldine armastus-vormel on järgmine: Noormees ja neiu tutvuvad. Mõninga juhulise kohtumise järel tuleb ilmsiks vastastikune meel-divus. Teineteise silmi vaadates punastuvad nad (see on Pärna novellides vastastikuse külgetõmbavuse tunnus-märk). Järgmisel soodsal hetkel järgneb armuavalduus. Alul vestetakse naiivset juttu armastusest, nagu poleks rääkijail oma vastastikuste tunnete suhtes vähematki aimu. Siis saabub stseeni haripunkt. Noormees on alguses koh-metu ja väriseb, kui oleks tal külm. (Ta on enamasti stseeni algataja, sellest siis nähtavasti need „hirmuväri-nad“!) Sellele järgneb saatulik teadaanne. Neiu ehmuib, tahab noormehe soovi nii-öelda viisakuse pärast hüljata, enamasti seda ette käänates, et poie majanduslikult või vaimliselt noormehe vääriline. Mõne lause vahetamise järel hävib vastupanu, millele järgneb südamlilik suudlus. Peale seda minnakse vanemate juurde ja palutakse nende õnnistust. Selle retsepti järele toimuvad kõikide Pärna tegelaspaaride armastumised. Vormeli tegevustikus ilmestub mõnikord jutustuse kompositsiooni tõttu väikesi erine-misi, kuna psüühiline osa on pea erandita muutumata. Vumane asjaolu näitab aga selgesti, kui vähe on Pärna tüüpides isikupärast värvi ja kui rohkesti seega ebareljeefsust ja eluvõõrust. Siin võib kerkida vastuväide, et ega Pärn ei ole tahtnudki kujutada isikuid, nagu nad esinevad reaal-

suses, vaid anda eeskuju, kuidas nad peaksid talitama. Kuid ega siis ometi isikute erinevaid temperamente saa absoluutselt sulgeda kitsasse eeskuju-vormi. Igaühel, ka n. n. ideaal-inimesel, on teatav isiklik omapära toimingutes, ja on loomulik, et see peab ka olema, sest vastasel korral häviks isiku mõiste.

Pärna stiil on lonkav ja keel vigane. Ainult komposit-sioonis on tal hea ehitamisoskus.

Kuid oma aja vähenõudlikus lugejaskonnas olid Pärna novellid lugupeetud ning kõrgekshinnatud raamatud. Meie tänapäeva-publikule on nad aga maitstamatud, samuti puudub neil kunstilise nõrkuse tõttu seisukoht oleviku kirjanduses. Nad on ainult dokumendid meie rahvusliku literatuuri arenemisteelt.

IV.

Pärna seisukoht eesti kultuuriloo osas on eeskätt küll ilu-kirjanduslik, kuid tal ei puudu ka populaarteaduslik positi-sioon. Ta on avaldanud eriti kasvatuslikke töid. Samuti kui tema ilukirjanduslik toodang, ei leia tema pedagoogi-lisedki teosed tänapäeval enam lugejaskonda, kuid olid oma ajal siiski loetud raamatud.

Neist teostest tuleks mainida kõige pealt Pärna esimes raamatut „Mõistlik perepidaja ja lastekasva-taja“, mis ilmus 1869. aastal. Pärn annab siin talupere-meestele mitmesugust juhatust.

Raamat algab poeetilise sissejuhatusega:

„Kevadine tuuleõhk lehvitas läbi puude, päike oli metsa latva veerenud, kui Otsa Jakob oma küla naabritega oma õitseva õunapuu-aeda astus ja ühe suure tugeva pärna alla pingi peale toetas. Küla naabritel ei jäänud ka muud tööd üle kui pidid maha istuma. Jutt tõusis jutust ja kõne kõnest, viimati palusid kõik küla peremehed halli peaga Jakobit oma noore kui ka vana elupäevadest midagi rääkida.“

Nüüd hakkab Jakob jutustama. Algust teeb ta oma noorpõlve ajaga. Põllumees ei või ilma mõistusega hea põllumees olla, seda tunnud ta isa ja saanud ta juba 8-aastaselt kooli. Kahe aasta pärast siirdunud ta valla-koolist kihelkonnakooli. 17-aastasena lõpetanud ta õppi-mise ja 25-aastase noormehena naitunud ta ning alanud iseseisvat majapidamist.

Jakobi suu läbi annab Pärn rea näpunäiteid maja kor-rashoidmise üle. Siiski on valdav enamus tööst pühen-datud kasvatusküsimustele. Siin räägib Jakob oma poja

Kaarli kasvatamisest üksikasju ja annab palju juhatus sellega, et ta vildakut ja õiget kasvatust viisi kõrvutab.

Samal ajal, kui valmis mainitud raamat, on Pärn esinenud kasvatusteaduslike kõnedega, nagu eespool juba tähendatud. Sellest ettekande-seeriast on käsikirjana säilinud kaks kõnet, mis peetud 1. detsembril 1868 ja 16. veebruaril 1869.

Esimeses kõnes räägib Pärn üldse laste kodusest kasvatusest kooli ajal, teises rõhutab ta tütarlaste kasvatuse eriülesandeid, esiplaanile seades majapidamise oskuse vajadust. Käsitlemata jääb aga füüsilise ja psüühilise arenemise juhtimine.

Kuid Pärn ei piirdu üksi lastevanemate instrueerimisega. Ta annab juhatus kooliõpetajalegi, esitades seda teoses „Mis nõutakse hää kooliõpetaja käest kõige enam ja mis peab tema oma koolilaste käest kõige enam nõudma“¹⁾. Töö mottoks on: „Kenad õpetused on ilusad kellahelinad, mis aegamööda kaovad. Mehe teod on jäädavad näitepostid elu teerajal.“ Väljudes sellelt lähtekohalt rõhutab Pärn kõige pealt õpetaja eeskuju andmise tarvet. „Koolitaja peab juba seda olema, kelleks koolilapsed saama peavad.“ Selle juhtlause realiseerimiseks peab õpetaja olema korralik rõivastuses, samuti ka oma majapidamises. Peale selle on tarvis hooliga valvata laste järele. Iialgi ei tohi lubada oma maksustatud määrusi ignoreerida. Lastelt tuleb alati nõuda sõnakuulmist ja aja tulusat kasutamist. Õpetaja peab rahvast armastama, siis peab rahvaski temast lugu. Tal on soovitatav osa võtta ka seltside elust, kuid ta ei tohi seal hakata politikat ajama, sest siis kaevab ta „oma koduse õnne raja peale haudasid“. „Mõisnikule ei tule koolmeistri mõnitamisest ühtegi kahju ega kasu, tema on oma mõisa kord kas kingituseks saanud, ostnud või rentinud, riigivalitsus on seda seisust kord omaks toeks kinnitanud, koolmeister ei või seda seisust kaotada ega kasvatada. Teeb ta aga siiski seda, siis on ta mehe sarnane, kes õhuvaimude vastu vehkleb, kellest ta ühtegi ei näe.“

Sellised on Pärna põhimõtted kasvatusküsimuste lahendamisel.

Peale puht-kasvatusemeetodiliste tööde on Pärn kirjutanud ka ühe kooliraamatu „Kirjalikud tööd koolis

1) Nagu artikli üksikutest lausetest näha, on kõne all olev töö kirjutatud ajalehe jaoks. Aga kas ta seal on ilmunud, pole teada. Töö valmimise aasta on 1885.

ja kodus“ 1879. a. Siin annab ta juhatusi ja harjutustikke iseseisvate kompositsioonide loomiseks.

Peale selle on ta tõlkinud saksa keelest O. Funke järele tervishoidliku töö „Tahad sa terveks saada?“ ja avaldanud raamatu „Mesilastest ning nende pidamisest“.

V.

Kas Pärn poliitilises küsimuses otsekohe aktiivselt kaasa on töötanud, selle kohta puuduvad andmed. Arvatavasti on ta aga siin siiski kaunis tagasihoidlik olnud, nagu praegu nägime. Üks on aga siiski kindel, et ta Jakobsoni „Sakalale“ Lihulast sõnumeid saates nuriseb kohalikkude võimuste üle, sest „Sakala“ kirjavastustes seisab paaril korral rahustavalt: J. P. L-s. Lugu ei saa nii hull olema, kuidas teda tehakse.

Ka oma novellides on Pärn maksva olukorra aadressil ütelnud mõnegi sapise lause, kuid tsensori punane pliiats on need kustutanud. Pärn ise kaebab selle üle „Juhan ja Adees“, lausudes: „Mina võiksin siin mitmed väga muhulised tükid rahva elust luuletada, aga kardan, et õigus ometegi kitsa värava taha istuma jääb, kuidas seda juba minu enne kirjutatud raamatutes küllalt on juhtunud ja mitmes kohas üsna ülekohtusel, asjatundmata põhjusel.“

Ja tõepoolest on selle „kitsa värava“ taha jäänud ka mõndagi kibedat, nagu seda näitab kujukalt Pärna tsenseeritud käsikiri „Kasulapsed“. Näitena olgu siin esitatud mõned mahakustutatud kohad:

„Oleks teie mõne Saksamaa mehe poja omale kasulapseks võtnud, oleks ma ehk veel teie nõus olnud, aga selle rahva lapsi, ei, viige teda parem täna sauna tagasi, orjaks on nemed loodud, aga mitte valitsejaks.“

„Eesti rahvast nülliti õelamalt kui metsaloomi, ehk nemed küll tihti ei olnud manitsusegi väärt.“

„Vaene saunaema oli oma kõige suuremas vaesuses kolm poega isamaale ohverdanud ja mis andis isamaa talle? Mitte head kõhutäit süüagi!“

Nagu neist väheseist lauseist selgub, oli Pärn oma hinges palju radikaalsem ja revolutsioonilisem, kui me kultuurilooles teda tuntakse.

(Lõpp.)

Arno Raag.